

Bevezetés

AZ ELSŐ TANDORI-VÁLOGATOTT az egyesült államokbeli Princetonban (New Jersey állam) jelent meg 1986-ban, Bruce Berlind fordításában *Birds and Other Relations* (Madarak és más rokonok) címmel. A mintegy félszáz verset tartalmazó kétnyelvű kötetet a Princeton University Press adta ki The Lockert Library of Poetry in Translation sorozatában. (A sorozat Szeferisszel, Kavafisszal indított, a Tandoriét megelőző válogatások Hölderlin, Rolf Jacobsen, Rilke és Ingeborg Bachmann műveiből készültek.) A válogatásról 1987-ben hírt adott a Nagyvilág és októberi számában közölte Gerard Gorman bírálatát is.

Az amerikai Tandori-kötet többszörös irodalomtörténeti jelentőséggel bír: verseinek nemcsak az első idegen nyelvű kiadása, hanem első válogatása is a *Birds...* (A második válogatottnak a Kozmosznál 1987-ben megjelent *A becsomagolt vizpart* sajátos életmű-keresztmetszete tekinthető.)

Bruce Berlind előszavának közreadásával szeretnénk dokumentálni (és tudatosítani) e kiadás meglétét, valamint szerény betekintést nyújtani a Tandori-költészet külföldi recepciójába.

Tandori Dezső Budapesten született 1938-ban. Költő, színműíró, regényíró, képzőművész és számos irodalom fordítója. (Általános vélemény, hogy Tandori fordításai rendszerint fölülmúlják az eredetit.) Költőként technikailag briliáns, formailag sokoldalú, kihagyásos, el-elkalandozó, nehéz, nyugtalanítóan termékeny és — nem kevésbé — ellentmondásos. Számos magyar számára idegesítő rejtély; sokan mások számára pedig ő nemzedékének legfontosabb alakja. Verseire jellemző a rímek (amikor vannak), az enjambement, a központozás és a szintaxis rendhagyó használata; a hagyományos szófajok időnkénti áthágása (pl. az *otthonatlan* főnévkénti használata a „Folytatódik”-ban); és egy látszólag minuciózus íráskényszer.

Tandori számára a költészet egyszerre játék és kényszerű kötelesség. Időnként a játék kerül túlsúlyba, mint az évek során alkotott „konkrét” versek százaiban, melyek közül számos tisztán vizuális. Amikor igazán formában van, a játék nélkülözhetetlen, funkcionális stratégia komoly célok érdekében. Noha e célok versről versre változnak, mindenütt jelenlévő vonatkozás a tudat ingtag helyzete, a kísérlet önmagunk identitásának meghatározására, szemben a reménytelen tudattal, hogy semmi efféle definíció nem lehetséges — hacsak nem az alapján, hogy hol van éppen az ember valamely adott pillanatban, mit csinál, gondol vagy érez s hogyan érinti a múlt és a jövő azt a pillanatot. Énünk ezért mindig átmeneti állapotban van, kényelmetlenül, egzisztenciálisan hánykolódva érzékletek, emlékek és szorongások zürzavarának közepette. Az eredmény egyfajta mentési művelet, amelyben a vers mentődik meg, mely megőrökíti önmagával való tusakodásait — önmagával, mert csak a vers az végül, ami megőrződik és megőrzi — saját keletkezésének megőrkítésével — a költő kísérletét az önmeghatározásra. Ez az oka annak, hogy oly sok Tandori-vers szól önmagáról az alkotás folyamatában; szándékairól s

törekvéseiről és, részletesebben, magukról a formákról, melyet éppen felötenek.

Az *Ugyanaz a város* című vers sokat megmagyaráz ezekből a technikákból és törekvésekből. Hetvennégy hosszú szabadvers sorban íródott, mindössze négy mondatban. Van egy főszereplő s rajta kívül egy beszélő, és, mint látni fogjuk, a kettő részben ugyanaz a személy. A vers egy Vas István-mottóból nő ki („Azt játssza, hogy idegen város / Látogatója”), s minden úgy van eltervezve a versben, hogy eljuttassa a Vas-mottót — az idegenszerűséget és az otthonosságot egyidejűleg az életben és a költészetben. Ami a versben „történik” egyszerű: a főszereplő, név szerint Tradoni, néhány kenyérral teli bevásárló szatyorral elmegy hazulról, melyek tartalmát különböző helyeken szétszórja a madaraknak, busszal átmegy a Dunán, vesz egy pizzát (otthon feljavítja majd hazai ízekkel), újra átmegy a folyón, bort és paprikát vesz, iszik egy pohár bort, és hazatér, ahol szundit egyet az egyik otthoni, hátán alvó madarával. A cselekvéseknek eme egyszerű sorozata azonban, noha nagyjából lineáris, mégsem folyamatos. Vagy, a szavakat fölcsereelve, ugyanilyen pontosan: a cselekvések sorozata, noha folyamatos, nem lineáris. Ezt a sorozatot a megfigyelések, a gondolatok, az elégedettség és az ingerültség érzései, a jövő fölötti aggodalmak meg-megszakítják (de *nem* akasztják meg, három-négy sorral lejjebb olvashatjuk őket tovább, mivel az úgynevezett megszakítások létfontosságúak a tapasztaláshoz).

Minden, amit Tandori csinál, minden, amit gondol és érez, a megszokott és az idegenszerű között ingadozik. Még az évszak is ellentétet hordoz: tél van, de a télnek egy *változata*. A költeményben háromszor tűnik föl a tél szó *változata*, minden alkalommal eltérve valamilyen feltételezett szabálytól, így hangsúlyozva minden pillanat egyediségét, még akkor is, ha valamely pillanatot alapvető mozzanatát (mint a tél évenkénti ismétlődése) már tapasztaltuk előzőleg. A vers terepe és Tradoni útja berajzolható egy térképre — igazolva a témát. Budapest valójában két város (bár „teljesen ugyanaz”): Buda, ahol Tradoni él, és a jobb parton Pest, ahol megveszi a külföldi pizzát, melyet részben hazaivá tesz, amikor hazaér. Végül maga a főszereplő is egyszerre idegen és ismerős: Tradoni — „hangsúly az ó-n” — idegen, mivel a magyar szavak hangsúlya kivétel nélkül az első szótagra esik; de Tandori anagrammájaként félig ismerős — egy „személy”, de nem egészen.

Természetesen az „Én” meghatározása / bizonytalan volta áll a vers (és a bennefoglalt esztétika) középpontjában és ez teszi érthetővé a szöveget strukturáló beszédmód nyugtalanságát. Ugyanolyan módon, ahogy Tradoninak el kell zárkóznia a másokkal való kommunikálástól, minthogy bármit, amit oly röviden mondani tudna, félreértenék („elveszne vagy rögződne”), így az olvasóval való kommunikálást is folyamatosan minősíteni kell, megkérdőjelezni, próbaképp följánlani, részlegesen visszavonni. (Egy másik vers kapcsán Tandori egyszer megjegyezte, hogy amit az egyik kezével ad, azt a másikkal elveszi.)

Akkor mi a „kommunikáció”? A kérdés föltevése az értetlenség jele:

...nem ad felvilágosítást, utal, ennyi körülbelül

...maga a közlés, az információértéke, gondolja, már nem az van, ...

Mégis, a kommunikáció természete világos. Egy *modus vivendi*ről és költészet-szemléletről szól, melyek, mivel egyesítik az ismertet és az ismeretlent, veszterhesek (Tradonit elgázolhatná egy villamos, a madárra rátoposhatnak),

mégis szükségessé teszik a kockázatvállalást, az „esély” várását, hogy az én — bármennyire is töredezett, elszigetelt, meggyötört — ne legyen megtagadva. Ez nem kényelmes befejezés, mert a nyugtalanság, mely kezdetektől fogva áthatja a vers menetét, végül nem oldódik föl. De ez is része a jelentésnek. Egy másik vers, a „Béke magammal” végkövetkeztetése: „... kell hozzá valamiféle elintéződés, / hogy megértsük: soha semmi sem intéződik el”.

Pár szót a madarokról, melyek oly gyakran megjelennek ezekben a versekben. Tandori valóban kilenc veréssel lakik együtt. Így kell fogalmazni, mert — mint a versekből világosan kitűnik — a madarak nem háziállatok: lakótársai budapesti lakásában (lásd „Más körök”). Ők az *Ugyanaz a város* és a *Részlet a Négy Madár Blues-ból* „benti madarai”. Mind személyek és személyiségek, mindegyiküknek megvan a maga sajátos kapcsolata a költővel. Tandori 1983-ban róluk jelentette meg *Sár és vér és játék* című 800 oldalas könyvét.

* * *

Az itt megjelenő versek kiválasztása Tandorival konzultálva történt és időrendi sorban mutatjuk be őket. Hálával tartozom Kőrösy Máriának, aki mindig türelmes és gondos prizma volt a magyar szövegek és az én végső változataim között; a Nemzetközi Ösztöndíjak Tanácsának, az Egyesült Államok Információs Ügynöksége külföldi ösztöndíjhivatalának és a magyar Művelődési Minisztériumnak, a Fulbright Kutatási Díjért, ami lehetővé tette, hogy fél évet töltsék Magyarországon 1984-ben; az ekkor engem vendégül látó magyar PEN Club főtítkárnak és munkatársainak; a Colgate Egyetem Humán Fakultása fejlesztési alapjának; és Tandori Dezsőnek, barátságáért és nagylelkűségéért, hogy elbeszélgetett velem verseiről.

(SELMECI GYÖNGYI fordítása)

Napijegyzék

18 1982